

**БОРОТЬБА ПЕТРА ДОРОШЕНКА ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ
КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1668-1669 рр.)**

Україна з кінця 50-х рр. XVII ст. переживала одну з найтрагічніших сторінок своєї історії. Після смерті Б. Хмельницького новоутворена, але ще не зміцнена держава, скотилася в прірву хаосу і громадянської війни, результатом яких став поділ її на два Гетьманати. Проте навіть за таких важких умов серед української еліти знаходилися особи, які намагалися зупинити ці деструктивні процеси і, об'єднавши в єдине ціле розколену Україну, привести її до миру і злагоди. До них належав і П. Дорошенко – один із соратників Б. Хмельницького, котрий здійснив відчайдушну спробу добитися (при допомозі Туреччини) незалежності для своєї Вітчизни. На шляху до здійснення цієї мети гетьману довелося вести політичну та збройну боротьбу проти своїх опонентів і ворогів як у середині держави, так і за її межами. Особливо жорстокого характеру вона набрала у 1668–1669 рр., по-суті, відразу ж після возз'єднання ним козацької України.

Діяльність П. Дорошенка у цей час привертала увагу багатьох дослідників. Так, видатний історик М. Костомаров, з'ясовуючи хід політичної боротьби у 1668-1669 рр., дійшов висновку, що претенденти на булаву шукали, правда, кожен по-своєму, можливість здобути для України самостійність¹. В. Антонович характеризував П. Дорошенка "найбільш талановитим" (після смерті Б. Хмельницького. – В. С.) гетьманом і "справжнім патріотом"; вказав на причини, які відштовхували населення від підтримки його протурецької орієнтації². М. Грушевський оцінював гетьмана як особу "великого духа", відданого "душею і тілом" справі визволення України, який, на переконання історика, намагався реалізувати план Б. Хмельницького. Досить позитивно М. Грушевський характеризував супротивника П. Дорошенка – Д. Многогрішного³. М. Андрусак вперше виокремив, як об'єкт дослідження, боротьбу за владу у Правобережному гетьманаті між П. Дорошенком та П. Суховієм у 1668-1669 рр., висвітлив її перебіг, показав плани супротивників⁴. Окремих сторін міжособної боротьби серед еліти торкнувся Д. Яворницький⁵.

Об'єктивно намагався охарактеризувати постать П. Дорошенка

М. Петровський. Вивчаючи "Літопис Самовидця", він спростував свідчення літописця про причину залишення гетьманом Лівобережжя у липні 1668 р.⁶ Відомий вчений Д. Дорошенко у монографії, присвяченій дослідженню життя й діяльності свого однофамільця (написана у 1939 р., вона побачила світ лише у 1985 р.), вперше зобразив цілісну картину боротьби за владу у другій половині 1668-1669 рр.⁷ та її негативні наслідки. У радянській історіографії діяльність П. Дорошенка, як і його опонентів, оцінювалася виключно негативно.⁸

У незалежній Україні помітно зріс інтерес до вивчення політичної історії Гетьманату у 50-70-х рр. XVII ст. Зауважимо, що у працях В. Горобця⁹, М. Кравця¹⁰, М. Крикуна¹¹, Л. Мельника¹², В. Смоля і В. Степанкова¹³, О. Струкевича¹⁴, Т. Чухліба¹⁵ й інших авторів зроблено чимало у дослідженні політичної культури еліти, характеру взаємин П. Дорошенка із іншими претендентами на булаву, трагічних наслідків міжусобиці 1668-1669 рр. та ролі у ній позицій урядів інших держав. Діяльність П. Дорошенка українськими істориками (за винятком Н. Яковенко)¹⁶ в цілому оцінюється позитивно. Із зарубіжних істориків необхідно обов'язково відзначити доробок польського дослідника Я.Пердені, котрий у монографії "Петро Дорошенко і Польща" (написана на початку 70-х рр. XX ст., дана праця була опублікована лише у 2000 р.) вперше у польській історіографії показав постать гетьмана як українського патріота-державотворця, котрий у боротьбі 1668-1669 рр. намагався возз'єднати козацьку Україну¹⁷. Незважаючи на очевидні досягнення істориків у вивченні політичної діяльності гетьмана, все ж його зусилля, спрямовані на возз'єднання козацької України, вимагають подальшого дослідження.

Козацька Україна, внаслідок поділу її території між Польщею і Росією (відповідно статей Андрусівського договору 1667 р.) перебувала у вкрай важкому становищі. Не загасала боротьба старшинських угруповань за владу. У червні 1668 р. гетьману Правобережної України П. Дорошенку після трагічної смерті лівобережного гетьмана І. Брюховецького вдається об'єднати під своєю булавою розірвану Україну. Це було, безумовно, одним із найбільших успіхів національно-патріотичних сил та, зокрема, діяльності самого П. Дорошенка. Але, на жаль, існування незалежної Української держави не входило у геополітичні плани урядів Росії, Польщі та Криму. Саме новий польський наступ змусив П. Дорошенка вирушити на Правобережжя, залишивши наказного гетьмана Д. Многогрішного¹⁸.

В цей час почала загострюватися політична ситуація на

Запорожжі та Правобережжі. Справа в тому, що кандидатурою П. Дорошенка була незадоволена частина запорожців, які відправили посольство на чолі з П. Суховієм до Бахчисараю. Воно, за даними польських резидентів у Криму, звернулося в ультимативній формі до хана, щоб той прислав їм військову допомогу, "аби ми Дорошенка, скинувши, іншого гетьмана обрали". У разі відмови погрожували піти "війною" на Крим¹⁹. Ймовірно, що між П. Суховієм та кримським ханом Аділ-Гіреєм було укладено військово-політичний договір, який передбачав відмову запорожців від вчинення походів проти кримських улусів, з одного боку, і надання за це військової допомоги січовикам з боку Криму, з іншого²⁰. Але питання про зміст угоди, на нашу думку, вимагає більш детальнішого дослідження. Так, в одному з джерел знаходимо згадку про створення союзу ("конфедерації") між Кримським ханством та Запорожжям, щоправда, датованого 26 серпня 1669 р. (але ми припускаємо, що вказана дата є помилковою і насправді укладена угода відноситься до подій серпня 1668 р.). В умовах договору наголошувалося наступне: "Крим всіляку допомогу обіцяв низовцям, щоб лише Порті не піддавалися. І у вічній приязні кримці низовим також урочисто присягнули на випадок небезпеки наступу (на них) Порті"²¹. Отже, йшлося про створення союзу проти політики П. Дорошенка, спрямованої на прийняття протекції султана.

Невдовзі вищезгаданий П. Суховій обирається запорожцями гетьманом України. При цьому він і Запорожжя прийняли протекцію Криму. Не випадково хан надіслав йому печатку, на якій були зображені лук і дві стріли²². А згодом новообраний гетьман відправив посольство до турецького султана, яке було доброзичливо прийняте²³. П. Дорошенко, дізнавшись про ворожу позицію кримської знаті під час прийому татарських послів, від спалаху люті почав бити їх по обличчю, погрожуючи здійснити похід на Крим й "перевернути догори ногами", як це зробив колись його дід²⁴.

З цього часу між П. Дорошенком і П. Суховієм розгорілася запекла боротьба, яка часто набирала форми кривавих зіткнень. 17 жовтня 1668 р. П. Суховій звернувся з універсалом до українців. Даний універсал український історик С. Шелухин охарактеризував як "патріотичний, самостійницький, державницький, незалежницький соборницький запальний документ думки наших предків"²⁵. У ньому підкреслювалися згубні наслідки для козацької України її розділу між Росією і Польщею. Автор закликав українців, котрі проживали по обидві сторони Дніпра, припинити чвари й міжусобиці, об'єднатися і

разом протистояти зовнішнім ворогам: "...не піддавайтеся усіляким звідним грамотам та словесним голосам, щоб звабити вас, а від того і від з'єднання та братерського союзу із тим боком Дніпра розірватися і відлучатися, а, в нерозторжній згоді, і любові, і милості однодумно та однодушно вкупі перебуваючи, всіма силами на поміч закликаючи, за себе стійте на смерть, що і я собі за милу свою матір, плачливу Вітчизну і всіх вас уготував"²⁶. П. Дорошенко охарактеризував цей універсал як "крайне демагогічний"²⁷. Але з цією думкою погодитися важко. Як на мій погляд, П. Суховію не слід відмовляти у любові до Вітчизни. На жаль, досить часто тоді власні амбіції та честолюбство відсували патріотичні почуття на задній план.

Новообраний гетьман заручився підтримкою не лише з боку частини запорожців, але й козаків Переяславського, Полтавського, Миргородського, Лубенського і Прилуцького полків²⁸. П. Дорошенко закликав населення козацької України не вірити П. Суховію і розпочати боротьбу проти татар – його союзників²⁹. Слід зауважити, що далеко не всі запорожці підтримували П. Суховія. Так, на сторону П. Дорошенка став Іван Сірко (хоча між ними стосунки склалися непросто: нерідко їхні інтереси і погляди не збігалися між собою). Восени 1668 р. ускладнюється політична ситуація і на Лівобережжі, на терени якого у вересні вторглися російські війська. Вони примусили Д. Многогрішного і частину лівобережної еліти прийняти підданство московського царя, а в грудні за ухвалою старшинської ради він обирається гетьманом³⁰.

Потрапивши у складне становище, П. Дорошенко покладав великі надії на прийняття протекції з боку Османської імперії, в якій вбачав союзника у протистоянні реалізації умов Андрусівського перемир'я. Разом із старшиною він виклав умови (у числі 17 пунктів), на основі яких Україна погоджувалася прийняти протекцію султана. Ми не будемо їх перелічувати, а лише відзначимо, що вони були складені таким чином, аби максимально захистити національні інтереси Української держави, зокрема домогтися об'єднання у її межах усіх етноукраїнських земель³¹.

Отже, на кінець 1668 р. козацька Україна виявилася під владою відразу трьох гетьманів, що, безумовно, не могло не позначитися негативно на збереженні її територіальної цілісності. Відома характеристика їхніх позицій, дана М. Костомаровим. На його переконання, П. Дорошенко і Д. Многогрішний "запобігали перед однією і тією ж державою" (Московією. – В.С.); в той час як П. Суховій, опираючись на союз з Кримом, був противником як Речі Посполитої,

так і Москви, не хотів мати жодних протекцій і являвся прихильником "повністю незалежної України"³². Проте з нею важко погодитися, оскільки П. Дорошенко орієнтувався не на Росію, а на Туреччину, а П. Суховій визнав протекцію Криму.

Тим часом союзники П. Суховія – кримські татари – досить часто спустошували населені пункти на Лівобережжі, що, ясна річ, не додавало йому авторитету. На початку 1669 р. П. Суховія, котрий перейшов у наступ на Чигирин, почали переслідувати військові невдачі. Особливо дошкульного удару завдав йому І. Сірко, який розбив 26 січня 1669 р. під Вільховцями (Ольховцем) Батирчу-мурзу – головного союзника П. Суховія. Тому останній втік на Запорожжя³³. Після здобутої перемоги П. Дорошенко робить спробу порозумітися з Д. Многогрішним, зокрема направляє до нього листа, в якому акцентує увагу на негативних наслідках розколу України та її спустошенні: "бачимо з обох сторін жажливу пустелю"³⁴. На жаль, вона виявилася безрезультативною. Тому П. Дорошенко мав усі підстави вважати, що одна з головних причин розшматування й розорення козацької України полягає в діяльності "закрутних гетьманчиків", маючи на увазі старшин, що претендували на булаву³⁵. У листі, адресованому київському воєводі П. Шереметєву, він допустив можливість прийняття царської протекції, але лише в тому випадку, коли під неї потрапить "усе військо Запорізьке і весь народ малоросійський"³⁶. Цим самим, ймовірно, недвозначно натякав на доцільність анулювання ненависного Андрусівського договору. Незабаром послав військові підрозділи проти переяславського полковника Д. Райчі. Ряд міст – Бориспіль, Воронків, Гоголів, Березань та інші – переходять під його контроль. Як стверджували учасники подій, "Дорошенку хочеться гетьманом бути на обох берегах Дніпра"³⁷.

Вочевидь, не без його схвалення, частина правобережної еліти намагалася дійти компромісу з опозицією. Так, 13 березня генеральний писар Лукаш Бускевич звернувся з листом до Д. Райчі, в якому докоряв йому та іншим старшинам за те, що замість того, аби спрямувати свої сили проти ворога, то "на самих себе шаблю повертають і в серце бідної України – милої Вітчизни нашої – підіймають зброю, не пам'ятаючи Бога і доброї совісті". Він констатував справедливий, хоча і неприємний факт, що "самі себе воюємо, шумимо мужністю і лицарством, як сліпці дубиною, а це все шкоду бідним людям..."³⁸. Інший полковник Я. Лизогуб також запевняв Д. Райчу, що П. Дорошенко "братолюбства і з'єднання бажає". У наступному листі до нього він переконував переяславського

полковника, що не П. Дорошенко винен у розоренні України, а І. Брюховецький та інші, "які за гетьманською владою ганяються"³⁹. Сам П. Дорошенко у посланні до лівобережної старшини намагався заручитися їхньою підтримкою, переконував їх, аби підтримали його, а не таких осіб, як Кияшко та Мурашко, бо саме він виступає за єдність козацької України⁴⁰.

Як стверджують джерела, ця пропагандистська акція мала певний успіх: чимало старшин з лівобережних міст (Полтави, Миргорода, Лубен та ін.) почали підтримувати П. Дорошенка. Вони виступали за те, аби об'єднати козацьку Україну, яка, правда, мала перебувати під протекцією царя. При цьому виступали проти перебування на українській території воєвод, бояр та російських підрозділів⁴¹. Однак, мета об'єднати Україну під однією булавою залишилася не реалізованою, оскільки на Лівобережній Україні березнева козацька рада підтримала попередню ухвалу про обрання гетьманом Д. Многогрішного. Були підписані так звані "Глухівські статті", за якими зберігалася автономія для Лівобережної України в межах Російської держави⁴².

Приблизно у цей самий час (21 березня) у Корсуні відбулася розширена старшинська рада переважно правобережної козацької еліти (близько 500 осіб); з лівобережної старшини були присутні 20 осіб, серед них був і лубенський полковник Гамалія. Крім них у роботі ради взяли участь й 11 представників Запорозької Січі. На ній були відсутні правобережний (могилівський) полковник Остап Гоголь, торговицький полковник Стефан Щербина та кошовий Іван Сірко. На думку М. Крикуна, їхня відсутність могла засвідчувати незгоду з орієнтацією гетьмана на Туреччину⁴³. Серед джерел є свідчення, начебто деякі козаки висловлювалися, що П. Дорошенку не бути гетьманом, а ним повинен стати Юрій Хмельницький. І ця позиція знайшла підтримку з боку турецьких послів. Але оскільки останній не хотів воювати проти Росії, то турки, образившись, "обрали повним гетьманом Дорошенка"⁴⁴.

Аналіз цієї інформації промовляє про її неправдивість. Можливо, дані джерела зафіксували наявність серед старшин певної опозиції до влади П. Дорошенка. Тим не менше, рада беззастережно прийняла ухвалу про обрання його гетьманом⁴⁵. Вона ухвалила також прийняти протекцію султана. Однак, при цьому українська сторона не принесла йому присяги. На думку Д. Дорошенка, мова швидше за все йшла не стільки про підданство, скільки про оформлення військового союзу та взаємодопомогу⁴⁶. Після ради П. Дорошенко відправляє до

Стамбулу посольство наказного гетьмана Михайла Раткевича-Портянки. Як свідчив колишній київський полковник Василь Дворецький (він майже рік перебував у полоні в Дорошенка), до його складу увійшли представники правобережних і лівобережних полків (по три особи)⁴⁷.

П. Дорошенко робить також спробу порозумітися із П. Суховієм (котрого запорожці обрали кошовим). Є дані, що навіть мав намір одружити його на своїй доньці, хоча один з соратників гетьмана – київський митрополит Й. Тукальський – пропонував "проблему" Суховія вирішити значно простішим способом – підкупити його⁴⁸. В травні П. Дорошенко в листі до Д. Многогрішного (в котрий уже раз) намагався переконати опонента у доцільності возз'єднати Україну, щоб український народ "не приходив від незгоди старших до зменшення і до знищення", і пропонував прислати своїх посланців для обговорення основної проблеми: "про цілісність країни і людей"⁴⁹. Про свої наміри помиритися з Д. Многогрішним гетьман повідомив під час розмови ігумена прилуцького Густинського монастиря Аксенія Іакімова⁵⁰.

Ясна річ, що далеко не всі були у захопленні від курсу П. Дорошенка, спрямованого на прийняття протекції мусульманської країни. За повідомленням прапорщика російської армії Ф. Чирикова, який спілкувався з жителями Переяслава, "його, де Дорошенка за Дніпром козаки всі не люблять"⁵¹. А згадуваний В. Дворецький також зазначав, що старшина не хоче гинути за П. Дорошенка та Й. Тукальського⁵². Однак, цю інформацію слід сприймати обережно. М. Крикун слушно вважає, що реакція широкого кола населення, включаючи і городове козацтво, залишається поки що для нас невідомою. А названі вище твердження не є переконливими, оскільки їх дуже мало і їм бракує належної аргументованості⁵³.

Тим часом знову загострюються відносини між П. Дорошенком та П. Суховієм. Як стверджував у своєму листі до царя лівобережний гетьман, не дивлячись на те, що Полтавський, Миргородський і Лубенський полки підпорядковуються П. Дорошенку, все ж вони "поглядають на руку Суховія..."⁵⁴. На початку травня 1669 р. на Січі П. Суховія знову обирають "запорізьким гетьманом", після чого він виношує намір, прикликавши орду, піти на Чигирин⁵⁵. Його план підтримав кримський хан Аділ-Гірей, приславши військову допомогу. П. Суховій намагався переконати прилуцького і переяславського полковників розірвати стосунки з П. Дорошенком й обрати нового гетьмана. "Запорізький гетьман" також закликав прилуцького

полковника не довіряти П. Дорошенку, бо, мовляв, він хоче віддати Україну в неволю до турецького султана⁵⁶. Однак, агітувати вищезгаданих полковників не було потреби, так як вони вже перейшли на сторону Д. Многогрішного⁵⁷.

У першій половині червня російський уряд робить спробу "помирити" Д. Многогрішного та П. Дорошенка, але за умови, що одна частина України повинна бути "у підданстві у нас великого государя", а інша "бути у Короні Польській". Тому П. Дорошенку не слід вступати у Лівобережжя. Він також мусить вивести свою старшину з Полтави й Миргорода⁵⁸. Отже, позиція Росії красномовно свідчила про те, що національні інтереси України її зовсім не обходили і той стан, в якому опинилася Українська держава – тобто поділ її на дві частини, цілком влаштовував російську еліту. Пізніше, в кінці липня, П. Дорошенку була направлена ще одна царська грамота, в якій фактично повторювалися попередні вимоги й пропозиції щодо України. В ній також звучав докір гетьману за те, що посилав універсали до Переяславського і Прилуцького полків з метою проведення ради "щодо гетьманської влади і вольностей". Дорошенкові висувалося звинувачення в тому, що він вчинив на Лівобережжі "війну міжусобну немалу". Цар нагадував, що гетьман забув умови Андрусівського миру, згідно якого "тій стороні" (Правобережній частині України) бути "в Короні Польській"⁵⁹.

Літо 1669 р. виявилось дуже складним як для П. Дорошенка особисто, так і для реалізації планів возз'єднання держави. Він починає втрачати авторитет серед козаків Правобережжя, які досить часто переходили на бік П. Суховія. Зокрема, за даними Самовидця, так вчинили Корсунський, Уманський, Білоцерківський, Паволоцький, Брацлавський і Могилівський полки⁶⁰. А найближчий порадник гетьмана Й. Тукальський у листі від 17 липня, адресованому І. Гізелю, констатував перехід до П. Суховія Корсунського, Білоцерківського та Паволоцького полків⁶¹. Водночас маємо свідчення джерел і про залишення частиною козаків П. Суховія. Так, згадуваний нами митрополит Й. Тукальський вказував, що "запорозький гетьман" теж часто потерпав від дезертирства своїх вояків. Зокрема, козаки, які вийшли з ним з Січі, майже всі порозбігалися, залишилося всього лише 500 осіб⁶². З'ясування причин цього явища потребує спеціального глибокого дослідження. Тому відзначимо лише, що окремими з них могли бути незгода з орієнтаціями П. Дорошенка й П. Суховія на Порту й Крим, розчарування у їхній політиці, небажання гинути у міжусобицях, страх перед репресіями супротивної сторони

тощо. З невідомої причини на бік П. Суховія перейшов экс-гетьман Ю. Хмельницький⁶³.

Оскільки домовитися про проведення спільної ради не вдалося, у липні поновилися воєнні дії. П. Суховію разом з татарами вдалося блокувати сили П. Дорошенка біля с. Конончі. Становище обложених здавалося безвихідним, але П. Дорошенка врятував турецький чауш, який наказав татарам припинити облогу⁶⁴. На початку серпня в Умані відбувається рада опозиційно налаштованих до П. Дорошенка козаків, яка обрала нового гетьмана. Ним став один із соратників Б. Хмельницького уманський полковник Михайло Ханенко, котрий щодо П. Дорошенка зайняв непримиренну позицію. Він звернувся з листами до Д. Многогрішного і переяславського полковника Д. Райчі, закликаючи їх до спільної боротьби проти П. Дорошенка, обвинуватив його в тому, що "... домагається собі вічного гетьманства без дозволу і поради у всіх нас"⁶⁵. З цього можна зробити висновок, що М. Ханенко виступав проти зміцнення прерогатив гетьманської влади та її перетворення у спадкову. На думку Д. Дорошенка, яку ми поділяємо, гетьманування М. Ханенка стало самою великою перешкодою для консолідації українських земель і "... для здійснення Дорошенкових плянів об'єднання й незалежнення України"⁶⁶.

Трохи пізніше в Умані відбувається ще одна козацька рада, на цей раз прихильників П. Дорошенка. На ній він поклав булаву, очевидно, в такий спосіб запропонував присутнім обрати нового гетьмана. Але козаки і старшини одностайно переконували його цього не чинити, заявивши, що не хочуть мати нікого іншого за гетьмана, окрім нього⁶⁷. На раді був присутнім і турецький посол Алі-ага, який передав П. Дорошенкові булаву, бунчук, корогву і кафтан як свідчення того, що турецький султан прийняв Україну під свою протекцію⁶⁸. Після ради, на жаль, спалахнули воєнні дії між П. Дорошенком, з одного боку, та новообраним гетьманом М. Ханенком, П. Суховієм, що став його писарем, і Ю. Хмельницьким, з другого. Крім цього, союзникам – опонентам П. Дорошенка – допомагала татарська орда⁶⁹. Слід зауважити, що російський уряд прагнув уникнути загострення стосунків між П. Дорошенком і Д. Многогрішним, вочевидь, побоюючись нового походу П. Дорошенка у Лівобережжя після здобутої ним перемоги над супротивниками. Так, цар застерігав лівобережного гетьмана не підтримувати М. Ханенка і "на гетьмана на Петра Дорошенка допомоги не чинити"⁷⁰.

Врешті-решт головні сили супротивників зустрілися у кінці жовтня під м. Стебловим. Спочатку військове щастя було на боці

М. Ханенка, полки якого штурмували позиції дорошенківців, і, здавалося, що ось-ось здобудуть табір, в якому перебував сам гетьман. Однак в критичний момент допомогу П. Дорошенку надав кошовий І. Сірко разом з білгородською ордою⁷¹. Щоправда інші джерела стверджують, що основну роль в розгромі М. Ханенка відіграли козаки Григорія Дорошенка, брата гетьмана, та канівського полковника Я. Лизогуба. М. Ханенко змушений був втекти на Січ, а Ю. Хмельницького ув'язнила Білгородська орда⁷². Пізніше, як розповідав уманський ігумен, П. Дорошенко зробив спробу викупити Ю. Хмельницького з татарського полону, але той відмовився здобути свободу коштом гетьмана⁷³, вбачаючи у ньому найгрізнішого конкурента у боротьбі за владу. Згодом його відіслали до Стамбулу. Отримана перемога ознаменувала, нарешті, поразку основних політичних супротивників П. Дорошенка. До кінця 1669 р. він спромігся поновити свою владу над майже всіма теренами Правобережного гетьманату. Лише Січ продовжувала перебувати в опозиції.

З цього часу гетьман основну увагу приділяє досягненню домовленості з Д. Многогрішним про возз'єднання обох гетьманатів. При цьому робить ставку не на силові методи, а на політичні, насамперед на переговори.

Annotation

The article covers the problem of Doroshenko's activity directed to the preservation of the formed state integrity. The reasons of the outburst of internecine struggle and the position of the members sides were elucidated. An attempt was made to find out the role of Russia, Rich Pospolyta and Crimea Khanstvo governments' policies in aggravation of the political situation. The course of the political struggle and its negative consequences for the Cossack Ukraine was ascertained.

Анотація

У статті розглянуто проблему діяльності П. Дорошенка, спрямованої на збереження цілісності утвореної держави. З'ясовано причини спалаху міжусобної боротьби та позиції сторін, що взяли у ній участь. Зроблено спробу в'яснити роль у загостренні політичної ситуації політики урядів Росії, Речі Посполитої та Кримського ханату. Висвітлено перебіг політичної боротьби та її негативні наслідки для козацької України.

- 1 Костомаров Н.И. Руина // Исторические монографии и исследования. – Т. XV. – СПб., 1905. – С. 118-158.
- 2 Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – К., 1991. – С. 148-149.
- 3 Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. – Київ; Львів, 1913. – С. 341-346.
- 4 Андрусак М. До історії боротьби між П. Дорошенком та П. Суховієм в 1668-1669 рр. // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 150. – Львів, 1929. – С. 197-227.
- 5 Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. У трьох томах. – Т. 2. – К., 1980. – С. 315-325.
- 6 Петровський М. Нариси історії України XVII – початку XVIII століть (досліди над літописом Самовидця). – Т. 1. – Харків, 1930. – С. 294.
- 7 Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985. – С. 196-271.
- 8 Апанович О.М. Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії. 50-70-і рр. XVII ст. – К., 1961. – С. 214-223; Стецюк К.І. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50-70-х рр. XVII ст. – К., 1960. – С. 282-351.
- 9 Горобець В. Політичний устрій українських земель другої половини XVII-XVIII ст.: Гетьманщина, Запорожжя, Слобожанщина, Правобережна Україна (спроба структурно-функціонального аналізу). – К., 2000. – С. 11-12, 29-30.
- 10 Кравець М.М. Роль Запорізької Січі у визвольній боротьбі українського народу. – Вінниця, 1999. – С. 169-170.
- 11 Крикун М. Корсунська рада 1669 року // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 238. – Львів, 1999. – С. 117-147.
- 12 Мельник Л.І. Боротьба за українську державність (XVII ст.). – К., 1995. – С. 138-143.
- 13 Смолій В. Петро Дорошенко // Козаччина. – К., 2000. – С. 117-130; Смолій В., Степанков В. Переддень Руїни (1650-1670 рр.) // Київська старовина. – 1993. – № 6. – С. 12-16; Їх же. Українська державна ідея: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997. – С. 150-156; Степанков В. Програма державного будівництва гетьмана України Петра Дорошенка // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку (матеріали республіканських історичних читань). – К., 1991. – С. 27-34; Його ж. Петро Дорошенко // Володарі гетьманської булави. – К., 1994. – С. 285-314; Його ж. "Реляція панів комісарів острозької комісії" (вересень 1670 р.) як джерело дослідження політичної історії правобережного гетьманства // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. У 2-х ч. – Число 8-9. – Ч. 2. – К., 2002. – С. 164-175.
- 14 Струкевич О. Політико-культурні орієнтації еліти України-Гетьманщини (інтегральний погляд на питання). – К., 2002. – С. 175-198; Його ж. Політична еліта // Українська культура другої половини XVII-XVIII століть. – Т. 3. – К., 2003. – С. 319-358.
- 15 Чухліб Т. Михайло Ханенко // Володарі гетьманської булави. – К., 1994. – С. 317-328; Його ж. Гетьман П. Суховієнко (Суховій) у союзі з Кримським ханством проти Польщі і Росії // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – Вип. 7. – К., 2000. – С. 199-208.
- 16 Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К., 1997. – С. 217-221.

- 17 Perdenia Jan. Hetman Piotr Doroszenko a Polska. – Krakow. 2000. – S. 158-205; Степанков В.С. рец. на: Ян Перденя. Гетьман Петро Дорошенко і Польща. – Краків, 2000. – 501 с. // Український історичний журнал. – 2002. – №6. – С. 133-139.
- 18 Петровський М. Назв. праця. – С. 294.
- 19 Kluczycki F. Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego. – Krakow, 1880. – Т. 1. – Cz. 1. – S. 407; Чухліб Т. Гетьман П. Суховієнко (Суховій)... – С. 201.
- 20 Чухліб Т. Гетьман П. Суховієнко (Суховій)... – С. 201.
- 21 Архів головних актів давніх (Варшава). – Ф. 3, №25, арк. 51 зв.
- 22 Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России (далі – Акты ЮЗР). – Т. 7. – СПб., 1872. – С. 82.
- 23 Чухліб Т. Гетьман П. Суховієнко (Суховій)... – С. 202.
- 24 Акты ЮЗР. – Т. 7. – С. 82.
- 25 Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Прага, 1936. – С. 51.
- 26 Тисяча років української суспільно-політичної думки. У дев'яти томах. – Т. III. – К., 2001. – Книга перша (третья четверть XVII ст.). – С. 472.
- 27 Дорошенко Д. Назв. праця. – С. 218.
- 28 Акты ЮЗР. – Т. 7. – С. 82.
- 29 Там же. – С. 150-151.
- 30 Борисенко В. Дем'ян Многогіршний // Володарі гетьманської булави. – С. 335.
- 31 Тисяча років... – Т. III. – Кн. I. – С. 464-468.
- 32 Костомаров Н.И. Назв. праця. – С. 130.
- 33 Андрус'як М. Назв. праця. – С. 209.
- 34 Акты ЮЗР. – Т. 8. – СПб., 1875. – С. 127.
- 35 Там же. – С. 116.
- 36 Там же. – С. 116-117.
- 37 Там же. – С. 121.
- 38 Там же. – С. 142-143.
- 39 Там же. – С. 115-116.
- 40 Там же. – С. 115.
- 41 Там же. – С.113; Андрус'як М. Назв. праця. – С. 211.
- 42 Борисенко В. Назв. праця. – С. 333.
- 43 Крикун М. Назв. праця. – С. 127.
- 44 Дорошенко Д. Назв. праця. – С. 246.
- 45 Степанков В. Петро Дорошенко... – С. 303.
- 46 Дорошенко Д. Назв. праця. – С. 248.
- 47 Там же. – С. 249.
- 48 Акты ЮЗР. – Т. 8. – С. 230.
- 49 Там же. – С. 188.
- 50 Там же. – С. 164.
- 51 Там же. – С. 165.
- 52 Акты ЮЗР. – Т. 9. – СПб., 1877. – С. 162.
- 53 Крикун М. Назв. праця. – С. 141.
- 54 Акты ЮЗР. – Т. 8. – С. 161-162.
- 55 Там же. – С. 182.
- 56 Дорошенко Д. Назв. праця. – С. 254.

- 57 Там же.
- 58 Акты ЮЗР. – Т. 8. – С. 246.
- 59 Там же. – Т. 9. – С. 37-39.
- 60 Літопис Самовидця. – К., 1971. – С. 108.
- 61 Акты ЮЗР. – Т. 9. – С. 40.
- 62 Там же. – Т. 8. – С. 263.
- 63 Чухліб Т. Гетьман П. Суховієнко (Суховій)... – С. 206.
- 64 Літопис Самовидця. – С. 108; Андрусяк М. Назв. праця. – С. 222-223.
- 65 Акты ЮЗР. – Т. 9. – С. 43.
- 66 Дорошенко Д. Назв. праця. – С. 258.
- 67 Андрусяк М. Назв. праця. – С. 224.
- 68 Там же; Літопис Самовидця. – С. 108.
- 69 Андрусяк М. Назв. праця. – С. 226.
- 70 Акты ЮЗР. – Т. 9. – С. 127.
- 71 Андрусяк М. Назв. праця. – С. 226; Літопис Самовидця. – С. 109.
- 72 Петровський М. Назв. праця. – С. 403.
- 73 Дорошенко Д. Назв. праця. – С. 268.